

VINCZE TAMÁS

főiskolai docens
Nyíregyházi Egyetem
Alkalmazott Humántudományok Intézete
vincze.tamas@nye.hu

EGY FELSŐFOKÚ TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET IRODALMI MŰSORÁBÓL KIRAJZOLÓDÓ TANÍTÓKÉP 1965-BŐL

A fenti címmel közölt forrás egy irodalmi műsor forgatókönyve 1965-ből. Akkoriban a felsőfokú tanítóképző intézetekben évente egyszer „intézeti napokat” tartottak, amelyeknek az volt a céljuk, hogy még nagyobb kedvet és lelkesedést ébresszenek a hallgatókban a választott pálya iránt. A tanítói munka valós nehézségeinek a bemutatása helyett inkább a tanítói lét szépségeire helyezték a hangsúlyt, arra igyekeztek felhívni a tanító szakos hallgatók figyelmét, hogy milyen jelentős szerepük lesz a jövő társadalmának alakításában. A közölt szövegből is ez a szándék tükröződik, a műsor összeállítói azt a hitet erősítik a hallgatókban, hogy a tanítók a társadalom megbecsült és magasra értékelt polgárai. A műsorban felidézük azokat a küzdelmeket, megaláztatásokat, amelyekkel az 1920-as, 1930-as évek tanítóinak kellett szembesülniük, ezeknek a felelegetésével is azt kívánták aláhúzni, hogy a 60-as évek tanítóinak már sokkal jobb a helyzetük, nincsenek olyan gondjaik, mint az elődeiknek. A valóságban persze nem volt ennyire éles a kontraszt a múlt és az akkori jelen között, a tanítói réteg továbbra is alulfizetett és alacsony megbecsülést élvező foglalkozási csoportként volt jelen a társadalomban.

Kulcsszavak: tanítóképzés, 60-as évek, tanítókép, hivatáserősítés

THE IMAGE OF JUNIOR SCHOOL TEACHERS ON THE BASIS OF A LITERARY-CULTURAL EVENT ORGANISED BY A HIGHER EDUCATION TEACHER TRAINING INSTITUTION IN 1965. The source referred to in the title is the script of a literary-cultural event from 1965. At that time, it was customary for higher education teacher training institutions to organise “Institute Days” with the aim of boosting motivation and enthusiasm in students towards their chosen profession. At these events, the emphasis was laid on the beauties of a teacher’s job, highlighting their role in shaping future’s society, rather than on the presentation of the real difficulties of the profession. The published script is also a reflection of this intention, for the organisers of the event were trying to reinforce the belief in prospective teachers that they would become respected and highly esteemed members of the society. The programme also recalls the struggle and humiliation that teachers had to endure in the 1920s and 1930s, with the goal of emphasising the fact that, by contrast, teachers of the 1960s were in a

Beérkezett: 2022. 02. 15.
Közlésre elfogadva: 2022. 04. 15.
Copyright GERUNDIUM

much better situation and that they did not need to cope with such problems as their predecessors. In reality, the contrast between the two eras was not that sharp, since the layer of junior school teachers continued to be an underpaid and not particularly esteemed employment group in the society.

Keywords: teacher training, 1960s, image of teachers, strengthening dedication

Hazánkban 1959-ben indult el a felsőfokú tanítóképzés az 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendelet értelmében. A felsőfokra került képzés sok tekintetben bizonytalanságot mutatott, azonban a célja jó ideig egyértelműnek és vitathatatlanak tűnt: a szilárd szocialista elköteleződésű, erős hivatástudattal rendelkező tanítói személyiség kialakításában foglalták össze a tanítóképzés célkitűzését. A szakmai személyiségformálás lényeges alkalmait jelentették a 60-as években az egyes tanítóképzőben megrendezett „intézeti napok”, amelyek során a hallgatók számot adhattak a képzésben elsajátított ismereteikről, kipróbálhatták magukat majdani tanítói szerepükben (tanítási versenyek alkalmával), és előadások keretében hallhattak a hivatásuk múltbeli problémáiról, valamint aktuális kihívásairól. Olykor irodalmi műsorok is színesítették az intézeti napok programját, de ezekről általában nem készült sem magnetofon-, sem filmfelvétel. Ezért is találok különösen értékesnek azt a forgatókönyvet, amelyet nemrég a Nyíregyházi Egyetem Irattárának 1965-ös tanítóképzős dossziéjában fedeztem fel, mivel a gépelt anyag teljes egészében közli a nyíregyházi Felsőfokú Tanítóképző Intézet 1965. április 8-i irodalmi műsorának programját és az egyes műsorszámok közötti összekötő szöveget, az előadott verses, prózai és zenei részletek felvezetését.¹

Az irodalmi műsor célja az volt, hogy képeket villantson fel a tanítói hivatás hazai történetének XX. századi fejezetéből, és művészeti alkotások segítségével mutassa be a tanítói munka szépségét, felelősségteljességét és nehézségeit. Az a hat és fél évtized, amelyre 1965-ben visszapillantottak, igazán eseménydús volt a képzés és a pályával szemben támasztott követelmények alakulása szempontjából. A műsor összeállítói irodalmi szemelvények és zenei részletek segítségével igyekeztek megjeleníteni a XX. századi magyar tanítósors jellemzőit, a tanítói életkörülmények, munkafeltételek alakulását. A válogatás természetesen markánsan tendenciózus, az akkori idők szelleméhez hűen igazodó. A múltbeli tanítókép megrajzolásokor a tanítók kiszolgáltatottságát, megtapotsottságát hangsúlyozták, nyilván azért, hogy még élesebb legyen a kontraszt a „régiben” működött tanítók körülményei és az 1960-as évek tanítóinak helyzete között. A szocializmus korának tanítóját már a társadalom méltó módon megbecsült, magasra értékelt és reményteljes jövőképpel rendelkező polgárként állították be. A valóság természetesen ennél sivárabb és kiábrándítóbb volt: a 60-as években egyedül az álláshoz

¹ Négylapos, ügyiratszám nélküli gépirat, az első lap tetején a következő, ceruzával írt megjegyzéssel: „Intézeti napi műsor összekötő szövege. 65. III–IV.” Nyíregyházi Egyetem Irattára, 1965-ös tanítóképzős dosszié.

jutás volt maradéktalanul biztosítva, de minden más tekintetben (fizetés, lakáskörülmények stb.) kevéssel volt jobb az akkori tanítók helyzete a Horthy-korszakbeli tanítók életkereteinél.

A 3 és fél oldal terjedelmű gépiraton nem szerepel a műsor összeállítóinak a neve, de a tartalom alapján valószínűsíthető, hogy a műsor egyes elemeinek a kiválasztásában és az összekötő szöveg megfogalmazásában jelentős szerep jutott Lengváry Józsefné² intézeti igazgatóhelyettesnek. Ezt támasztja alá az, hogy a műsorban Móricz Zsigmond több művéből is elhangzik részlet, Móricz pedig Lengváryné egyik kedvenc szerzője volt.³ Ugyancsak Lengváryné közreműködésére utalnak a Váci Mihálytól származó részletek, a szabolcsi születésű író és az igazgatóhelyettes régi ismerősök voltak, s Lengváryné élénken nyomon követte az egykori kolléga írói pályájának alakulását, kibontakozását.⁴

A műsor szövege a Horthy-korszakbeli nagymértékű tanítói munkanélküliségnek és a korabeli falusi tanítók származásos anyagi helyzetének az illusztrálására a 20-as, 30-as évek néhány szabolcsi adatát is felsorakoztatja. Ezek az adatok Szabó József intézeti tanár kutatásaiból származtak, ő foglalkozott 1962 és 1965 között a két világháború közötti szabolcsi népoktatással. A Tudományos Kutatási és Fejlesztési Alap is támogatta

² Lengváry Józsefné Kokas Berta 1923. október 20-án született Zilahon. Tanulmányait kiváló eredménnyel végezte a nyíregyházi Leánykálvineum polgári iskolájában, majd tanítónőképző intézetében, 1943-ban ő búcsúzott el az ötödévesek nevében a szeretett alma matertől. 1945. szept. 28-tól kiegészítő tanítónőként, 1946-tól „tanfelügyelő által átosztott tanítónőként”, 1947-től véglegesített gyakorlóiskolai tanítónőként szolgált egykori iskolájában. 1954 és 1958 között a nyírbátori középiskolai diákkotthont vezette (két tanévben a nyírbátori óvónőképzőben is tanított). 1956-ban szerezte meg a pedagógia szakos képzést. Az 1959/60-as tanév második felében a nyíregyházi Felsőfokú Tanítónőképző Intézet gyakorlóiskolájába került, itt egy harmadikos osztály tanítójaként dolgozott. 1960 júliusától a Felsőfokú Tanítónőképző Intézet pedagógiatanáraként működött, 1962 szeptemberétől az igazgatóhelyettesi feladatokat is ő látta el az intézményben. A Felsőfokú Tanítónőképző Intézet és a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola 1970-es fúziója után a Tanító Tanszék vezetőjévé nevezték ki. Az 1970-es évek végén vonult nyugdíjba, de még nyugdíjas korában is megjelent néhány – lányával együtt írt – cikke a Pedagógiai Műhely című folyóiratban. 2000. február 17-én hunyt el Nyíregyházán.

³ Nem véletlenül választott Lengváryné Móricz-idézetet a tanítónőképzés felsőfokra emelésének 20. évfordulója alkalmából kiadott kötetben megjelent írásának. A rövid szöveg címe: „[...] teremteni, dolgozni, adni [...]” – Az elmélet és gyakorlat egysége a hivatás betöltésében. Az idézet Móricz *Fáklyájának* az 1921-es kiadásához írt előszavából való. Ugyanebben a rövid ünnepi köszöntésben Móricz „Kedves tanító úr” című elbeszéléséből is idéz a szerző. Az írást tartalmazó kötet: *Húszéves a felsőfokú tanítónőképzés, szerk. PAPP József (Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1979)*. Lengváryné köszöntő szövege a kötet 58–60. oldalain található.

⁴ Így vallott erről Lengváryné 1984-ben: „Egy pályára nevelkedtünk, ugyanabban az évben végeztünk. A fiúk ugyan egy évvel hamarabb kezdték a munkát. Miska Decs-Alföldszálláson állt először a katedrára. Diákkorunkban néha találkoztunk, s együtt mentünk haza a könyvtárból. Aldott emlékü Kiss Lajos bácsi, a Megyei Könyvtár és Múzeum akkori tudós igazgatója íróasztala alatt mindig külön előkészítette számunkra az éppen esedékes lelki táplálékot. Így kaptuk szinte egymás kezéből az igényes irodalmat, verset, szépprózát, a magyar és világirodalom legjavát, nem ritkán becses szellemi csemegét, például Solohov *Csendes Donját*. A háború után, 1945 nyarán Karácsony Sándor pedagógiai kurzusára jártunk együtt. [...] Hazafelé sokat beszélgettünk a hallottakról s a magunk elképzeléseiről, jóízű eszmecsere folytatva az új utat kereső iskoláról.” LENGVÁRY Józsefné és PALOTAY Ferencné, „Váci Mihályra emlékezünk”, *Pedagógiai Műhely*, 4. sz. (1984): 7–8.

Szabó Józsefnek ezt a kutatását, az Alap számára írt összefoglaló jelentésben szerepel is megjegyzés arra vonatkozóan, hogy a gyűjtött adatok egy részét az intézeti napokra készített műsorban bemutatják. A következő mondat tanúskodik erről: „*Résztanulmányok részben már készültek az anyagból, a felszabadulásunk 20 éves évfordulójára tervezett intézeti napokra is készül a feltárt anyagból összeállítás.*”⁵

A műsor jól érzékelteti a 60-as évek tanítóképzésének egyik érdekes problémáját: a felsőfokra emelt képzés tanárai közül azok, akik egykor maguk is tanítóképzőt végeztek, gyakran éltek meg kognitív disszonanciát, hiszen munkájuk során a saját szakmai szocializációjuk több elemét, a képzésük lényeges tartópilléreit kellett devalválódottnak minősíteniük. Néhány tekintetben mégis erősen támaszkodott a korábbi középfokú tanítóképzésben kialakult hagyományra a felsőfokú képzés: ilyen összekötő szál volt a tanítói hivatástudat jelentőségének a súlykolása is, ez ugyanolyan nagy szerepet játszott a 60-as években a felsőfokra emelt képzésben, mint a régi középfokú tanítóképzőkben. A tanítói pályára való felkészítésben még ekkor is az idealizáló szemlélet uralkodott, a szakmai tudás átadásánál nagyobb hangsúlyt kapott a tanítói hivatás szépségének és nemességének a tudatosítása.

A nyíregyházi Felsőfokú Tanítóképző Intézet 60-as évekbeli oktatói értekezletein is gyakran előkerült a hallgatók hivatástudatának fejlesztése mint állandó és elsődleges oktatói feladat. Az 1964. január 30-i oktatói értekezleten Horváth Sándor intézeti tanár is érintette ezt a kérdést „Hallgatóink személyiségének fejlődése” című előadásában. Az előadás ide vonatkozó részében először a „tanítói hivatástudat” fogalmát tisztázta a nyíregyházi oktató, kiemelve elhatárolódását a szélesebb szakmai közgondolkodásban élő pedagógiai hivatástudat-értelmezésektől.

„Már az előzőekben megállapítottuk – hangsúlyozta –, hogy a gyermek szeretete még nem jelenti a hivatástudattal végzett munkát, ahogy sokan hiszik, és hallgatóink is megfogalmazták beszámolójukban. Annak ellenére, hogy a tanítói hivatás legfontosabb tartalmi jegye – a gyermekhez való viszony, a gyermek iránti érdeklődés és szeretet. [...] A hivatás nem szorítkozik a pusztá belátásra, hanem célra-irányulásban mutatkozik meg elsősorban. Tehát a személyiség legmélyebb rétegeiben gyökerező, az életpálya sajátos tevékenységére irányuló, ideológiai-lag megalapozott, érzelmileg átszótt, tudatos, aktív állásfoglalás. A pálya egészét átfogó motivációról van szó. Ebben az értelemben még hivatásuk átélésétől messze vannak többnyire. Bizonyítja Sarkadi Imre Szeptember c. műve tanító alakjához való érzelmi viszonyulásuk.”⁶

⁵ LENGVÁRY Józsefné, *TKPA összefoglaló jelentés*. 69/1965. ügyiratszámval ellátott, kétlapos gépirat, 1965. február 19-i dátummal. Az idézett mondat a gépirat 2. lapján található. Nyíregyházi Egyetem Irattára, 1965-ös tanítóképzős dosszié.

⁶ HORVÁTH Sándor, *Hallgatóink személyiségének fejlődése*. 14 lapos gépirat, mellékletként csatolva a 72/1964. ügyiratszámval ellátott, kétlapos gépirathoz, amelynek címe: Jegyzőkönyv az 1964. január 30-án tartott oktatói értekezletről. Az idézett szövegrész a mellékletként csatolt 14 lapos gépirat 13. lapján található. Nyíregyházi Egyetem Irattára, 1964-es tanítóképzős dosszié.

Az idézetből két lényeges következtetést vonhatunk le. Egyrészt azt állapíthatjuk meg, hogy a képzés során, a pedagógiaórákon is szívesen használtak szépirodalmi szemelvényeket az oktatók a hivatástudat erősítésére. Másrészt az is kiviláglik az előadó szavai-
ból, hogy a képzés fő feladatának, leginkább központi elemének a hivatástudat fejlesztését gondolja, és nem a szakmai ismeretek maximális stabilitásának a biztosítását. Ez utóbbi igényről – úgy érzi – azért is kénytelen lemondani a tanítóképzés, mert meglehetősen kevés ismerettel felvértezve, többnyire ingerszegény, szűk látókörű környezetből érkeztek a hallgatók, akik mélyebb összefüggések, bonyolultabb logikai viszonyok felismerésére igen kevésbé képesek.

Zsolnai József is ezt látta a 60-as és 70-es évekbeli tanítóképzés legnagyobb hibájának, szereptévesztésének. Tévként értelmezte utólag azt, hogy a szakmai képességfejlesztés rovására inkább a kevésbé megfogható hivatástudat-erősítésre fókuszáltak a felsőfokú intézetekben. Ezt az általa erősen kifogásolt tendenciát így mutatta be:

„Az ötvenes évek elején középfokú tanítóképzőbe jártam. Ott belénkültették azt, hogy óriási küldetésünk van. Százszorosan a lelkünkre kötötték, hogy az egész tanítói lét az elkötelezettségtől, a hivatástudattól függ. [...] A hetvenes években tanítóképző főiskolán oktattam. Ott a probléma úgy jelentkezett, hogy ha gyönge a szakmai színvonal, akkor erre az a megoldás, hogy fokozzuk a hallgatók hivatástudatát. Emögött a hivatásörület mögött ott munkált egy irodalmi példa, Gárdonyi Géza Lámpás című könyve. [...] Nálunk csak a hivatásra nevelésnek van története, a szakmára nevelésnek – úgy, mint a művész- vagy orvosképzésben – nincs.”⁷

Az idézet utolsó mondatának megállapítását támasztja alá az alább közölt szöveg is, amelyben a hazai pedagógiai tárgyú szépirodalom máig is sokat idézett darabjai köré építették fel hivatáserősítő gondolatmenetüket az összeállítók.

Intézeti napi műsor összekötő szövege

Irodalmi műsorunkban a tanítósors szépségét, nemességét, gondját, változását szeretnénk bemutatni. Elsőnek a nyíregyházi tanyai tanítóból országos hírnű költővé nőtt Váci Mihály a tanító vágyát, célját megéneklő Jegenye-fényben c. költeményét hallgassák meg.

* * *

⁷ ZSOLNAI József és ZSOLNAI László, *Mi a baj a pedagógiával?* (Budapest: Tankönyvkiadó, 1987), 71.

A mi pedagógiai munkásságunk egyik fontos feladata a hatékony módszerek megtervezése. Hogy hogyan oldotta meg ezt a kérdést, hogyan alkalmazta a múlt század végi régi iskola némely tanítója a szemléltetés módszerét, erről ír Nusics jugoszláv író Jókedvemben írtam c. memoárjában.

* * *

A mi megyénkben járt először iskolába Móricz Zsigmond. Gazdag írói hagyatékában találunk tanítóról szóló műveket is. A nagy író a visszaemlékezés derűjével ír hajdani tanítóiról: a rektor bácsiról, a tekintetes tanító úrról és a kedves tanító úrról.

* * *

A magyar falu társadalmi világának nagy feltárója volt Móricz. Zenei hagyományainak, dalainak kutatója és ennek a kincsnek világhírre és a korszerű zeneirodalom szintjére emelői voltak Bartók és Kodály. Hallgassanak meg három népdalt az ő feldolgozásukban.

* * *

Tovább kísérve a tanító sorsát világosan látjuk, hogy együtt élt, szenvedett a néppel. A sok igazságtalanságnak, lázadásnak hangot is adtak a tanítóság legjobbjai. Ennek a fokozódó harcnak elismeréseként írta Ady Endre 1912-ben „A magyar tanítókhoz” c. versében a következőt:

*„Lázad már hát az élet alágyürtje
a tanító, a legrababb magyar”.*

1919-ben a tanítóságban felgyült keserűség tetőzött, s örömmel csatlakoztak legjobbjai a Tanácsköztársasághoz. Az alispáni jelentés szerint a mi megyénkben „A tanítóság szinte teljesen a proletárdiktatúra hatása alá került”. A sok igazságtalanság, egyházi elnyomás, az egymillió iskolázatlanul felnőtt gyermek gondja állított a tanítók közül sokakat a direktóriumba, a vörös hadseregbe.

A fehér terror aztán fizetett ezért! 30 pedagógus mártír adatai ismertek. Megyénkbel két pedagógus életével, s igen-igen sokan kenyerükkel fizettek a szabadság szolgálatáért.

Adózzunk példaképeinknek azzal, hogy hallgassuk meg a Magyar Tanácsköztársaság leverése után keletkezett egyetlen ismert népballadánkat. Nem véletlen, hogy tanítóról, Krénusz János iskolamesterről, a Somogy megyei Belezna tanítójáról, az ottani direktórium tagjáról szól.

* * *

A Horthy-korszak tanítósorsa sokunk előtt ismert. Az állástalan diplomások, szellemi ínségmunkások között a zöm tanító volt. Nagykálló két tanyájára 1930-ban 27 okleveles tanító

pályázott, ebből 21-nek állása nem volt, s kitűnő oklevéllel rendelkezett 7. Az iskolák nagy részét az egyház tartotta fenn. A tanítókat az állami és az egyházi hatalmasságok egyaránt elnyomták.

1922-ben megyénkben 56 állami és 659 nem állami tanító működött. A fizetés bizonytalan volt. 1933-ban a rakamazi egyházi tanítók hatodik kérvényüket írták az alispánhoz 1931. óta elmaradó fizetésükért, mert a faluban már hitelük sem volt. A tanítványok 50%-a nem járt iskolába ruha és lábbeli-hiány miatt, s akik felmentek, azoknak is „tápláléka” leginkább kukorica volt, vagy még az sem.

Ennek a korszaknak a tanítóját mutatja be Darvas József ismert színművében, a Szakadékbán. Nehéz választania saját társadalmi rétegének, a szegényparasztságnak szolgálata és a kuláklány szerelme között.

* * *

Műsorunk első részének befejezéseként hallgassák meg Schubert Ász-dur impromptu /:empromptü:/ című művét.

* * *

A pedagógus pályára lépés társadalmi megítélését a múltban és a jelenben érzékelteti Benjamin László Törvények c. verse.

* * *

Ady Endre kívánsága 1945., a felszabadulás után valóra vált.

*„Kapja meg végtére szegény Magyarország
A szabadító magyar tanítót.”*

A tanítósors nyitánya többé nem az állástalanság. Nem kell alázatos esdekléssel kilincselni munkáért. Az oklevél egyben állást is jelent. Nekünk, mai tanítóknak a gondjaink mások. Meg kell tanítanunk az embereket „szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni”. Ma a tépelődés, a gond iránya legfőképpen az, hogy hogyan segítsük, gyorsítsuk meg az emberek, gyerekek tudatának, gondolkodásának a formálását.

Ez a gond mozgatja Váci Mihály Osztálykönyv c. riportjának szereplőit is, akik mennének a tanyáról, de köti is őket az iskola, a nevelés felelőssége, a hivatástudat.

* * *

Korszerű iskolák építése, a visszahúzó életszemléleten aratott győzelmek, a gyerekek és felnőttek oktatásában elért sikerek segítenek korunk tanítójának egyéni boldogsága megtalálásában is.

Ez a gondolat csendül ki végső soron megyénk két írójának művéből is. Részleteket mutatunk be Sipkay Barna Gesztenyék c. elbeszéléséből és Galambos Lajos Mostohagyerekek c. regényéből.

* * *

A tanító, a tudatformálás katonája, a kultúrforradalmár állandó jobbra-törésében gyakran észre sem veszi a változást, az előrehaladást. Jobban tudja érzékelni a fejlődést az, aki elkerülve a hazai tájról hosszabb idő után tér vissza övéi közé. Sok változást lát hazatérő tanító költőnk, Váci Mihály Hozta Isten tanító úr c. költeményében.

* * *

Hallgassák meg Kodály–Jankovich: Aranyszabadság és Borgulya–Radó: Diákok békedala c. kórusát az intézet kamarakórusának előadásában.

* * *

Aki életét népének, hazájának, az embernek boldogságára teszi fel, sohasem lehet elégedett! Magas követelmények, szinte határtalanul magasztos célok fűtik. A szabadság ajándékát történelmi tudatossággal akarja gyümölcsoztetni, s legfőbb vágya, hogy mindenki eredményesen tudjon élni e nagy kinccsel.

A tanító az első sorokban kell, hogy kövesse azt a költői útmutatást, amelyet Váci Mihály ad Nem elég c. költeményében.

* * *